૩

મહેનતની મોસમ

નાથાલાલ દવે

નાથાલાલ દવે : સૌરાષ્ટ્રના ભૂવા ગામમાં જન્મેલા આ બ્રાહ્મણ કવિએ કાવ્યો ઉપરાંત ટૂંકી વાર્તાઓના ક્ષેત્રે પણ કલમ ચલાવી છે. 'જાહ્નવી', 'કાલિન્દી' એમના કાવ્યસંગ્રહો છે.

પ્રસ્તુત કૃતિમાં ખેડૂતના શ્રમનો મહિમા ગવાયો છે. પાક લણવાની ઋતુને મહેનતની મોસમ કહી છે. વરસાદ સારો થાય ત્યારે સારો પાક થાય તેથી ખેડૂતોના જીવનમાં ઉલ્લાસ, આનંદ વ્યાપે છે. પોતાના ખેતરમાં કરેલી મહેનતનું સુંદર ફળ અનાજ રૂપે મળતાં ખેડૂતો આનંદથી નાચી ઊઠે છે તેનું સુંદર વર્ણન આ કાવ્યમાં કરેલું છે.

સોનાવરણી સીમ બની,
મેહુલિયે કીધી મ્હેર રે !
ભાઈ ! મોસમ આવી મહેનતની !

નદીઓનાં જળ નીતર્યાં,
લોકોમાં લીલાલ્હેર રે ! – ભાઈ ! મોસમ.

લીલો કંચન બાજરો,
ને ઊજળો દૂધ કપાસ રે ! – ભાઈ ! મોસમ.

જુવાર લોથે લૂમેઝૂમે,
ને હૈયામાં હુલ્લાસ રે. – ભાઈ ! મોસમ.

ઉપર ઊજળા આભમાં,
કુંજડિયુંના કલ્લોલ રે. – ભાઈ ! મોસમ.

વાતા મીઠા વાયરા,
ને લેતા મોલ હિલોળ રે. – ભાઈ ! મોસમ.

લિયો પછેડી દાતરડાં,
આજ સીમ કરે છે સાદ રે. – ભાઈ ! મોસમ.

રંગે સંગે કામ કરીએ,
થાય મલક આબાદ રે. – ભાઈ ! મોસમ.

લીંપીગૂંપી ખળાં કરો,
લાવો ઢગલેઢગલા ધાન રે. – ભાઈ ! મોસમ.

રળનારો તે માનવી,
ને દેનારો ભગવાન રે. – ભાઈ ! મોસમ.

માર્ગદર્શક સ્તંભ

ખેતીપ્રધાન ભારત દેશ વિશેનું વિદ્યાર્થીઓનું પૂર્વજ્ઞાન જાણી લીધા પછી કાવ્યનું સમૂહગાન કરાવવું. પ્રશ્નોત્તર તેમજ ચર્ચા કરીને કાવ્યનું અધ્યાપન કરતાં કરતાં આધુનિક ખેતી અને વરસાદનો પરસ્પર સંબંધ, અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ વગેરે બાબતની માહિતી આપી શકાય. શ્રમના મહિમા વિશે સક્રિય ચર્ચા કરી વિદ્યાર્થીઓમાં 'શ્રમપ્રતિષ્ઠા'નું મૂલ્ય વિકસાવી શકાય.

સ્વાધ્યાય

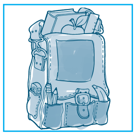

સ. ૧ નીચેના શબ્દો માટે કાવ્યમાં વપરાયેલા શબ્દો શોધો.

(૧) ઋતુ (૨) પાક (૩) આનંદ (૪) પવન
(૫) પ્રદેશ (૬) ખડકલો (૭) કમાનારો (૮) અનાજ

સ. ૨ શબ્દસમૂહ માટે એક શબ્દ આપો. તમારો જવાબ કૌંસમાં આપેલા શબ્દોમાંથી પસંદ કરો.

(દાતરડું, પછેડી, ખાતર, ખળું, સીમ, હળ)

દા.ત. જમીન ખેડવા બળદને જોડીને વપરાતું સાધન – હળ

(૧) ખેતર કે ગામની હદ ________.
(૨) પાક બાંધવા, પાથરવા માટે વપરાતું ચાદર જેવું કપડું ________.
(૩) કણસલાં ગૂંદીને કે ઝૂડીને અનાજ કાઢવાની જગા ________.
(૪) ખેતર ફળદ્રુપ બનાવવા વપરાતી વસ્તુ ________.
(૫) પાક લણવા, ઘાસ કાપવા માટેનું સાધન ________.

સ. ૩ અનુસ્વારથી અર્થમાં થતો ફેરફાર લખો.

દા.ત. જગ - દુનિયા; જંગ - લડાઈ

(૧)	રજ	- ________ ;	રંજ	- ________
(૨)	બગલો	- ________ ;	બંગલો	- ________
(૩)	બાગ	- ________ ;	બાંગ	- ________
(૪)	કસ	- ________ ;	કંસ	- ________
(૫)	નદી	- ________ ;	નંદી	- ________

સ. ૪ કાવ્યમાં આવેલા તળપદા શબ્દોની યાદી બનાવો.

સ. ૫ 'ઊજળું દૂધ જેવું' આ શબ્દપ્રયોગમાં તીવ્રતા દર્શાવી છે, તેવી રીતે નીચે તીવ્રતા દર્શાવતાં નામ લખો.

(૧) રાતું ________ જેવું (૨) કડવું ________ જેવું

(૩) ખારું ________ જેવું (૪) કાળું ________ જેવું

સ. ૬ નીચેના અર્થ દર્શાવતી પંક્તિ લખો.

(૧) લોકોના હૈયામાં આનંદ છવાઈ ગયો છે.

(૨) લણણી કરવાનું સમજાય છે.

સ. ૭ યોગ્ય રીતે જોડી બનાવો.

(૧)	સોનાવરણી	કપાસ
(૨)	લીલો કંચન	વાયરા
(૩)	ઊજળો દૂધ જેવો	ધાન
(૪)	મીઠા	સીમ
(૫)	ઢગલેઢગલા	બાજરો

સ. ૮ યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી વાક્યો પૂરાં કરો.

(૧) મેહુલિયાની મહેરથી સીમ ________

(અ) લીલીછમ બની છે. (આ) સુગંધિત બની છે. (ઈ) સોનાવરણી બની છે.

(૨) લોકોમાં લીલાલહેર છે કારણ કે ________

(અ) વરસાદ સારો થયો છે. (આ) વરસાદ સારો થવાથી પાક સારો થાય છે.

(ઈ) વરસાદ સારો થવાથી પાણીની તંગી નહિ પડે.

(૩) મલક આબાદ થાય છે ________

(અ) સાથે મળીને ખુશીથી રહેવાથી (આ) સાથે મળીને મોજમજા કરવાથી

(ઈ) સાથે મળી, મહેનત કરી, એકબીજાને મદદ કરવાથી

(૪) લીંપીગૂંપીને ખળાં તૈયાર રાખો કારણ કે ________

(અ) ધાનના ઢગલા થશે. (આ) પાંદડાંના ઢગલા થશે. (ઈ) બિયારણના ઢગલા થશે.

સ. ૯ 'પરિશ્રમ એ જ પારસમણિ' વિશે તમારા પોતાના શબ્દોમાં લખો.

★ 'મહેનતનાં ફળ મીઠાં' કહેવતને સાર્થક કરતાં પ્રસંગનું વર્ણન કરો.

સ. ૧૦ નમૂના પ્રમાણે કરો : દા.ત. કરવું – કીધું

(૧) ખાવું (૨) પીવું (૩) લેવું

(૪) દેવું (૫) બીવું

પ્રકલ્પ

★ ઈન્ટરનેટ ઉપરથી આધુનિક ખેતી વિશેની માહિતી ભેગી કરીને ચિત્રસહિત એક પ્રકલ્પ તૈયાર કરો.

લેખન કૌશલ્ય

મુદ્દા ઉપરથી વાર્તા

★ **ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા**

- સૌપ્રથમ આપેલા મુદ્દા ધ્યાનપૂર્વક વાંચીને મનમાં સંપૂર્ણ વાર્તાની આછી રૂપરેખા તૈયાર કરવી.
- મુદ્દાનો ક્રમ જાળવી રાખવો.
- વાર્તા ભૂતકાળમાં જ લખવી.
- વાર્તાને યોગ્ય શીર્ષક આપવું.
- યોગ્ય લાગે ત્યાં વિરામચિહ્નોનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો.
- વાર્તા અત્યંત સરળ ભાષામાં લખવી.
- છેલ્લે એકાદ-બે વાક્યમાં વાર્તામાંથી મળતો બોધ જરૂર લખવો.

★ **નીચેના મુદ્દાને આધારે વાર્તા લખીને યોગ્ય શીર્ષક આપો.**

રાજાનો મહેલ - મધરાતે ચોરનું આવવું - ચોરનું વ્રત - દરવાનનું રોકવું - અર્ધો ભાગ આપવાની શરત - ચોરનું પકડાઈ જવું - શિક્ષા - દરવાનને અર્ધો ભાગ આપવા વિનંતી - પરિણામ - બોધ

સત્યવાદી ચોર

એક મોટા નગરમાં એક ચોર નાની-મોટી ચોરી કરીને પોતાનું પેટ ભરતો હતો. આ ચોરે હંમેશાં સાચું બોલવાનું વ્રત લીધું હતું. એકવાર મધરાતે આ ચોર રાજાના મહેલમાં ચોરી કરવા ગયો. મહેલના દરવાજે એક દરવાન ચોકી-પહેરો કરતો હતો. તેણે ચોરને પૂછ્યું, ‘‘શા માટે આવ્યો છે?’’ ચોર સત્યવાદી હતો. તેણે કહ્યું, ‘‘ચોરી કરવા આવ્યો છું.’’ દરવાન લાલચુ હતો. તેણે ચોરને કહ્યું, ‘‘તને જે કંઈ માલ મળે તેમાંથી અડધો ભાગ મને મળે તો અંદર જવા દઉં.’’ ચોરે દરવાનની વાત કબૂલ રાખી. તેથી તેણે ચોરને મહેલમાં જવા દીધો.

મહેલમાં જતાં જ રાજાના સિપાઈઓએ ચોરને પકડી લીધો. બીજા દિવસે રાજસભામાં ચોરને બોલાવી તેને ૫૦ ફટકા મારવાની સજા સંભળાવી. ચોરે રાજાને વિનંતી કરી : ‘‘મહારાજ, મને જે કંઈ મળે તેનો અડધો હિસ્સો મારા સાથીદારને આપવાનો છે. માટે ૨૫ ફટકા તેને મળવા જોઈએ.’’ રાજાએ ચોરને તેના સાથીદારનું નામ પૂછ્યું. ચોરે દરવાન તરફ આંગળી ચીંધી. આ જોઈને રાજાના ક્રોધનો પાર ન રહ્યો. તેણે દરવાનને કડકમાં કડક સજા ફટકારી અને આવા પ્રામાણિક ચોરને માફ કરી રાજાએ ઉચ્ચ હોદ્દો આપી નોકરીએ રાખી લીધો, જેથી તેને ચોરીનો ધંધો કરવો ન પડે.

આ વાર્તા ઉપરથી આપણે એ બોધ લેવાનો છે કે આપણે હંમેશાં સાચું બોલવું જોઈએ. બીજો બોધ એ કે આપણે આપણી ફરજ પ્રામાણિકતાથી બજાવવી જોઈએ.

પરિશ્રમ એ જ પારસમણિ

❀ ❀ ❀

3VJVH1